

Het Antwerps liedboek. Teksteditie bezorgd door Dieuwke E. van der Poel (eindredactie), Dirk Geirnaert, Hermine Joldersma en Johan Oosterman. Reconstructie van de melodieën door Louis Peter Grijp. Tiel: Lannoo, 2004 (Delta-reeks). – 2 bdn. 492 + 593 pp. + 2 cd's. ISBN 90 209 5523 3. €49,95

Het *Antwerps liedboek* is het oudste en beroemdste gedrukte boek met Nederlandstalige wereldlijke liederen. De grote omvang van 221 wereldlijke liederen en de gevarieerdheid van de liederen maken het tot een unicum, ook in Europees perspectief. Er is slechts één compleet exemplaar bewaard gebleven van dit liedboek, dat in 1544 of het voorjaar van 1545 te Antwerpen gedrukt werd. Uit de gelaagde structuur van de bundel valt af te leiden dat er nog twee eerdere drukken moeten zijn geweest, waarvan geen exemplaren meer bekend zijn. Van twee andere (latere?) drukken zijn fragmenten bewaard gebleven. De editie omvat alle 221 liederen en geeft de melodieën voor zover die teruggevonden zijn. Het *Antwerps liedboek* geeft immers alleen de tekst van de liederen. De editie is wetenschappelijk verantwoord en wil een leeseditie zijn voor een publiek dat weinig vertrouwd is met middeleeuwse teksten (dl. II, p. 499).

De kritische teksteditie die hier geboden wordt, is gebaseerd op een diplomatische editie, die op www.dbnl.nl te vinden is. Deze diplomatische editie is op haar beurt gebaseerd op foto's van de enige volledige druk van het *Antwerps liedboek*, die in Wolfenbüttel bewaard wordt. Vond men dat de foto's goed genoeg waren? (Maar of dat werkelijk zo is, kun je pas weten als je het origineel ook gezien hebt.) Of was er geen geld te vinden om de bron van zo'n belangrijke tekstverzameling éénmaal in autopsie te controleren? In dat geval – en helaas niet alleen in dat geval – rijst de vraag: hoe is en blijft het toch mogelijk dat de edities, de grondslag van heel onze tak van wetenschap, zo stiefmoederlijk bedeed worden door beleidsmakers die vaak uit het vak zelf afkomstig zijn?

In de diplomatische editie van het *Antwerps liedboek* waarop de kritische editie gebaseerd is, zijn volgens de korte verantwoording 'de afkortingen cursief opgelost'. Onduidelijk blijft hoe men aan deze oplossingen gekomen is: de meest voorkomende voluitschrijving, in het lied zelf, of in de hele bron? Of naar de meest nabije voluitschrijving? En wat is er gedaan als er geen zuivere parallelgevallen gevonden kunnen worden? Dit is toch iets dat geëxpliciteerd moet worden om een editie wetenschappelijk verantwoord te maken. Hetzelfde geldt, in de kritische editie, waar de refrainen aangevuld zijn in de voorko-

mende gevallen (II.500): op basis waarvan? Is er steeds maar één, volledige, voluitschrijving en is dit nooit problematisch? Een ander punt is dat de editoriale positie van de paralleloverlevering niet erg duidelijk is: verwante versies van de liederen 'zijn zoveel mogelijk in het onderzoek betrokken': een handige, maar onduidelijke formulering. Dit rijpt des te meer omdat de tekstkritische ingrepen niet gemotiveerd worden, terwijl ze wel stuk voor stuk beschreven worden en de bron van de gecorrigeerde lezing wordt aangegeven. Wanneer wordt er in het algemeen ingegrepen? Waarom is in een bepaald geval een ingreep noodzakelijk? En op grond van welke argumenten wordt de lezing van de gebruikte bron als de correcte lezing beschouwd?

De editie bevat in het tweede deel een uitgebreide, leesbare en lezenswaardige inleiding onder de bescheiden titel 'nawoord' (II.9-47). De editeurs willen blijkbaar de middeleeuwse teksten en melodieën voor laten gaan op hun begeleidende teksten, en dit siert hun taakopvatting. In dit nawoord komen ook de andere drukken van het *Antwerps liedboek* aan bod. De datering van de andere twee, fragmentarisch overgeleverde drukken is niet zo zeker als gesteld wordt (II.31-33). In de Brugse fragmenten zouden duidelijke zetfouten uit de Wolfenbütteler druk 'gecorrigeerd' zijn. Waarom kan het niet zo zijn dat in de Wolfenbütteler druk zetfouten voorkomen die in de Brugse druk nog niet voorkomen? Ook hebben de aanwezigheid, c.q. afwezigheid van liederen waarin de geestelijkheid bekritiseerd wordt, minder bewijskracht voor de onderlinge afhankelijkheid en chronologie van de drukken, dan gesteld wordt. Zeker, men moet roeien met de gebrekkige riemen die men in dit geval heeft, maar dit bootje vaart te snel voor deze aandrijving. Ook lijken de editeurs me een dubbelzinnige positie in te nemen in het belang dat indertijd gehecht zou zijn aan de actualiteit van historieliederaren (II.32: historieliederaren verwijderd omdat ze kennelijk hun actualiteit verloren hadden, tegenover II.12-13, waar gezegd wordt dat sommige historieliederaren over een heel recent verleden vertellen: het merendeel dus blijkbaar niet).

Verreweg de meeste ruimte in het tweede deel (p. 50-496) is besteed aan uitgebreide commentaren op elk lied, waarin een korte karakteristiek gegeven wordt, evenals woordverklaring en een globale interpretatie van de liedtekst, waarin tevens de paralleloverlevering en de (eventuele) melodie besproken worden en literatuur over het lied wordt vermeld. Middeleeuwse liedteksten – 'volksliederen' of niet – zijn vaak moeilijke teksten, die heel verschillende problemen opwerpen: onbekend taalgebruik, impliciete formule-

ringen, toespelingen die we niet meer begrijpen of zelfs niet herkennen, onduidelijkheid rond sprekerswisselingen, inconsistentie, tekstbederf en ga zo maar door. Het commentaar op de liedteksten is over het algemeen heel goed en doelmatig geformuleerd; zo bijvoorbeeld in het commentaar op AL 70, waarin een alternatieve interpretatie van de gehele tekst begrijpelijk en beknopt uiteengezet wordt. De woordverklaring geeft soms minder dan men zou wensen doordat onduidelijk blijft hoe de editeurs aan hun interpretatie komen. Wat dit betreft zal de ruimteberkering zijn tol geëist hebben.

In het *Antwerps liedboek* zijn de liedteksten niet voorzien van melodieën. De toekenning van melodieën aan de liedteksten is een specialisme van Louis Peter Grijp, die dat doet op grond van indirect bewijs. Ten opzichte van de eerdere editie van Vellekoop e.a. uit 1972, is er een winst van zo'n vijftientwintig melodieën. In totaal is nu voor tweederde van liedteksten een melodie aangewezen (II.44-45). In een enkel geval wijst Grijp een andere melodie toe aan een lied dan Vellekoop gedaan had (zo bijv. AL 168). Over het geheel genomen is de afstand tussen de middeleeuwse notatie van liederen en de hedendaagse editie groter dan bij tekst en moet de editerende musicoloog er ook veel meer op grond van expertise gewerkt worden dan expliciet te beargumenteren is, en dan is de bijzondere expertise van iemand als Louis Grijp, die ook al uitvoerend musicus deze heel goed muziek kent, van onschatbare waarde.

De editie richt zich ook tot de zanger, aan wie aanwijzingen voor de uitvoering worden gegeven (II.525-532). De welwillende zanger wordt wel geïnformeerd over de plaatsing van de tekst onder de muziek, maar helaas niet over de uitspraak van het Middelnederlands, en de ervaring leert dat dit vaak een grote vraag is voor de niet-specialist: *spruyten de bloemen nu in het cruut* of *spruten ze in het cruut*? En hoe zit het nu met de uitspraak van de *ij*, enz.? De aanwijzingen voor de zanger zijn blijkbaar overgelaten aan de musicoloog, zonder dat de filologen zich er intensief mee bemoeid hebben.

De editie is voorzien van twee cd's met uitvoeringen van de liederen. Heel gelukkig is de beslissing om af en toe andere, meerstemmige en/of instrumentale versies van de liederen op te nemen. De variatie veraangenaamt niet alleen het beluisteren van de cd's, het is ook cultuurhistorisch interessanter. Maar ook op de cd's zien we dat coördinatie van musicoloog en filoloog niet altijd perfect is geweest. Zo wordt in het filologisch commentaar op AL 64 aangegeven dat de strofen in dit antwoordlied per spreker geordend zijn en op deze manier met elkaar corres-

ponderen: strofe 4 is het antwoord van het meisje op strofe 1 van de jongen; strofe 5 op 2; strofe 6 op 3. Op de cd worden echter achtereenvolgens strofe 1, 2 en 3 gezongen, dus alleen hetgeen de jongen zegt en niet wat het meisje daarop antwoordt, terwijl door afwisseling van meer- en eenstemmigheid wel een sprekerswisseling gesuggereerd wordt.

In het bovenstaande zijn, overeenkomstig het genre van de recensie, de punten van kritiek breder uitgemeten dan de waardering en dit trekt de zaak scheef. Deze tweedelige editie van het *Antwerps liedboek* is een dringend noodzakelijke editie en het is een prachtige editie. De samenwerkende editeurs hebben een formidabele prestatie geleverd. Ook typografisch is het een prachtige editie. Doordat ze tweedelig is kan het commentaar naast de liedteksten geraadpleegd worden. Het is ook een heel complete en heel toegankelijke editie, die niet alleen haar doelstelling waarmaakt van leeseditie te zijn voor een breed publiek dat weinig vertrouwd is met middeleeuwse teksten: ook voor het kleinere publiek dat er beter mee vertrouwd is, is het een mijlpaal die alle felicitaties waard is.

Thom Mertens